

Jiří Fiala

LAUDATIO

při příležitosti udělení Ceny Nadace
Dagmar a Václava Havlových VIZE 97

Konradu Paulu Liessmannovi

Pražská křižovatka
5. října 2010

V roce 1848 bylo v podunajské monarchii rozhodnuto o zavedení filosofické propedeutiky do posledních ročníků gymnázií; v septimě to byla psychologie, v oktávě pak logika. Otázkou bylo, kdo napíše učebnici. Jasným favoritem byl Johann Heinrich Loewe, pražský rodák, zastánce spíše konservativního pojetí. Z opačného tábora se však vynořil protikandidát Robert Zimmermann, Bolzanův žák, rovněž narozený v Praze, který v té době působil na universitě v Olomouci. Loewe zahájil protiútok obviněním Zimmermanna z plagiátorství Bolzana. Skrytý důraz však byl nikoli na slově plagiátorství, nýbrž na Bolzanovi – tom Bolzanovi, kterého pro jeho názory vyhodili z pražské univerzity. Ministrem vyučování byl tehdy hrabě Leo Thun a ten přišel s „echt“ rakouským řešením, řekli bychom možná až cimrmanovským, nádherně iracionálně racionálním: vyhrál Zimmermann a navíc byl povolán do Vídně, zatímco Loewe byl poctěn profesurou filosofie v Praze. Thun pak zavedl v českých zemích reálky a Loewe se tam zasadil za zrovnoprávnění českého a německého jazyka.

Zimmermannova filosofická propedeutika byla skutečně výtahem z Bolzanova *Vědosloví* (Wissenschaftslehre), protože právě tímto úkolem pověřil Bolzano svého žáka. Učebnice se dočkala řady vydání a překladů. V celé střední Evropě se tak studenti gymnázií hned v první hodině dozvěděli, že existuje aspoň jedna věta pravdivá o sobě. Kdyby totiž byly všechny věty nepravdivé, byla pravdivá právě tato věta. A kdyby nebylo pravda, že jsou všechny věty nepravdivé, musela by být mezi nimi aspoň jedna, která by byla pravdivá. A takových vět je nekonečně mnoho, protože když už máme jednu, můžeme o ní říci, že je pravdivá, a máme další a tak do nekonečna. Můžeme se pak divit, že právě ve střední Evropě se rozvinula nová matematická logika a filosofie jazyka, která později dostala název analytická? Další učebnici napsal český filosof a pedagog Gustav Adolf Lindner. Ta byla herbartovská a hemžilo se to v ní slovy jako nevědomí a slast. Nemusím snad dodávat, že se z ní učil Sigmund Freud.

Oba to jsou příklady vzdělávání jakožto podvratné činnosti, „ideologické diverze“ by se řeklo ve slovníku totality. Podvratné a rozvratné v tom smyslu, že mění studenty zevnitř. Vzdělání jakožto rozpominání se zevnitř, nikoli z popudu vnějších znaků – tak to prvně formuloval Platón ve *Faidrovi*. *In-formování* v původním smyslu – tedy vnitřní utváření. A když jsme už u toho formování: slovo reforma přece přímo říká, že se má změnit jen forma, tedy zvnějšku.

Podstata zůstává nezměněna – ledaže by se věřilo na něco takového, jako je marxistická změna kvantity v kvalitu. Je to jasné, ale pořád se divíme, proč ty reformy – nejen školské – nefungují. Ve školských reformách se neustále mění osnovy. A protože se nikdo nestará o útek, nelze se divit, že se výsledný hadr rozpadne hned při prvním použití. Prostě mu chybí *kon-text*. Vzdělání je vědomí souvislostí, schopnost rozumět, tj. vytvářet kontexty, v nichž to, čemu chceme porozumět, dává smysl.

Koncem osmdesátých let minulého století se v Rakousku cítila naléhavě potřeba znovu formulovat otázku po vzdělání. I v jiných zemích se vzdělávání dostávalo do slepé uličky: poskytovalo sumy měřitelných a testovatelných poznatků, ale chyběl útek, takže z očekávané vzdělanosti se stávala polovzdělanost a nakonec prostě nevzdělanost. Řešením měly být opět reformy, tentokrát celoevropské. Na hlubinné analýze těchto bludů se podílel právě Konrad Paul Liessmann. Výsledkem jeho mnohaleté činnosti je zásadní kritika omylů „společnosti vědění“ – *Teorie nevzdělanosti*. Když tato kniha vyšla před dvěma lety v českém překladu, působila jako zjevení: bylo v ní jasně řečeno a zdůvodněno vše, co jsme si nejasně mysleli, ale nedokázali to přesně formulovat.

Jako příklad vezmu právě reformy a uvedu několik citací z této knihy. „Principiálně existuje vždy a všude potřeba reform, většina reform se už měla udělat dávno, a ještě horší je, že od žádné vlády nelze požadovat, aby nutné reformy neprovedla. Nejpikantnější ovšem je, že s každou reformou stoupá potřeba dalších, protože všechny problémy, které reformy přinášejí, se mohou vyřešit jen dalšími reformami.“ – „Není to tak dávno, kdy bylo slovo reformista nadávkou, kdo na sebe trochu dbal, nechtěl tehdy reformovat, nýbrž dělat revoluci. Sexuální revoluci, rodinnou revoluci, kulturní revoluci, revoluci ve školství, to především, potom revoluci na univerzitě a vůbec v celé společnosti.“ – „Při každé reformě se sice opakují jako mantry bezobsažná slova jako snížení nákladů, transparentnost, konkurenceschopnost nebo vzrůst pracovní výkonnosti, ale každému je jasné, že po každé reformě je zpravidla vše reformované dražší a funguje hůř než dřív, je těžkopádnější a neprůhlednější.“ – „Reformátoři sice rádi mluví o jednotlivci a jeho odpovědnosti, v hloubi srdce jsou ale deterministi a jsou hluboce přesvědčeni o tom, že struktury určují úplně všechno. Proto nejraději ze všeho provádějí strukturální reformy, tedy

restrukturalizace.“ – „Vzdělání kdysi souviselo s ambicí dokázat, že domnělé jistoty doby jsou iluzivní. Společnost, která ve jménu domnělé efektivity a oslněná představou, že vše může podřídit kontrole ekonomického pohledu, osekává svobodu myšlení, a tím se připravuje o možnost rozpoznat iluze jako iluze, se upsala nevzdělanosti, ať ve svých databázích shromáždila jakoukoli sumu vědění.“

Já jsem se s profesorem Liessmannem setkal osobně poprvé začátkem devadesátých let v zájezdním hostinci v malé vesničce Otterthal v Dolních Rakousích. To je ta vesnice, kde na jednotřídce ve dvacátých letech učil Ludwig Wittgenstein a kam jezdili poslové z Cambridge lákat ho na jejich školu. Vyprávím to kvůli druhému spojení s proudem vzájemnosti, jímž jsem toto laudatio začal. Řadu setkání v Otterthalu organizovala paní dr. Maria Fürstová (později pak s prof. Jürgenem Trinksem) za podpory rakouského ministerstva školství s cílem pomoci vrátit vzdělanost a zvláště pak výuku filosofie na naše gymnázia. Využívám této příležitosti k poděkování všem, kteří nám tehdy takto pomáhali. Znamení učebnice prof. Liessmanna, kterou napsal společně s Gerhardem Zenatym pod názvem *O myšlení* a která je právě v tradici vzdělání jakožto proměny zevnitř, byla pak přeložena do češtiny, stejně jako učebnice paní Fürstové. Poznámám ještě, že česky vyšla i Liessmannova *Filosofie umění*.

U příležitosti udělení ceny nadace Vize vychází nová Liesmannova kniha *Hodnota člověka*. Je to soubor textů, které takto pohromadě vycházejí vůbec poprvé. Když jsem tuto knihu překládal, kudy jsem chodil, tudy jsem nadšeně vyprávěl, co jsem tam právě objevil. Takové nutkání mám i nyní, ale potlačím je. Tak snad jen to, co souvisí s touto cenou a cenou vůbec, protože to stručně shrne všechny ty proměny, o nichž jsem zde hovořil. Německé slovo pro cenu znamenalo původně slávu a uznání a až v 16. století nabylo významu peněžní či kupní hodnoty. Dnes uznání, cena, která není peněžní cenou, už nemá vůbec žádnou cenu. Dovedete si snad představit, že by šéfové bank, energetických společností nebo železnic dostávali koncem roku vavřínové věnce? A přitom je jasné, že právě ta cena, kterou dostávají jako cenu peněžní, žádnou (jinou) cenu už nemá. Cena Vize je tou původní cenou, oceněním, uznáním, je to cena, která má skutečně cenu. A jsem moc rád, že ji dostává právě Konrad Paul Liessmann.